

Mikszath Kalman

Tot atyafiak

Mikszath Kalman

Tot atyafiak

«Public Domain»

Kalman M.

Tot atyafiak / M. Kalman — «Public Domain»,

Содержание

Az arany-kisasszony	5
Bevezetés	5
Első fejezet	7
Második fejezet	10
Harmadik fejezet	14
Конец ознакомительного фрагмента.	18

Mikszáth Kálmán

TÓT ATYAFIAK

Az arany-kisasszony

Bevezetés

Uraim, ha a pokolban egyszer az a gondolatjuk támadna az ördögöknek, hogy várost építsenek, az bizonyosan olyan lenne, mint Selmecebánya.

Bocsássa meg az ottani érdemes magisztrátus ezt a becsmérést, nem akar lenni sem sértés, sem gúny, különösen az élőkre vonatkozólag, kik bizonyára nem tehetnek róla, hogy az őseik olyan bolondos helyre építkeztek. Nyájas olvasó, ki még nem jártál e görbe országban, képzelj magadnak háromezer hegycsúcsot, ugyanannyi völgykatlant, egy tucat sziklát, mely sűrűn be van építve mindenféle alakú házakkal, melyeknek előrésze sokszor háromemeletes, míg ellenben a háta szerényen odalapul a hegyhez.

Ha végigjárod e maga a természet által kikövezett várost, szíved csordultig megtelik humanisztikus érzelmekkel, s elérékenyülten sóhajtasz föl: „Hát még itt is emberek laknak?”

A vidék kietlen, rút, az időjárás mostoha.

A zimankós „Szitnya”, a „felhők szeretője” erővel aszott keblére húzza le szeretőit, akármerre tartanak.

Ha felhője nincs, mint a mellőzött vénleány, duzzog, fölfújja magát. Ha tehát eső nem esik, szél sivít végig a zezugos utcákon, a sikátorokon. Szomorú város ez! A levegője méreg a bányák kipárolgásától, vizétől „golyva” nő a halvány arcú leányok és idétlen férfinép nyakán. A harmadévi újoncozásnál hatszáz katonakötelezett ifjú közül négy vált be „császár emberinek”. (Szinte szégyenlem megírni.)

Egy idősb nőt láttam egyszer a „Kamara utcán”, amint lihegve és a fáradságtól kimerülten egy mennydörgős nagy kosárral a hátán mászott a hegynek, mert Selmecebányán vagy fölfelé mászik az ember, vagy lefelé ereszkedik; tertium non datur.

A kosár átkozottul füstölgött. Azt hittem, valami portékája meggyulladt benne, s rákiáltottam a szegény tót asszonyra:

– Anyó, ég a kosara!

Ónszürke arcát mosolyra fordítá felém, s anyai büszkeséggel mondá:

– Ej, dehogy. A Náckó pipázik bent.

S valóban, egy veszekedett kamasz ült a kosár alján összekuporodva, aki már pipázott, s akit anyjának még mindig a hátán kellett cipelni.

Sehol a világon nem olyan részrehajló a mennyei gondviselés, mint Selmecebányán. A hegyen lakó Csemez Stevónak egy órával korábban kel és későbbben nyugszik a nap, mint közvetlen szomszédjának, az alatt lakó Kutlik Stevónak, valamint sehol sem mutat föl olyan eredeti közlekedési viszonyokat geográfiai helyzet, mint itt.

A Csemezék Krisztina nevű leánykája például kiáll ebéd után a zöldre festett kapuajtóba, s amint merengő fekete szemével meglátja a szomszéd hegygerincen, hogy a Mirkovszkiék Bohuska nevű kisasszonya a kertben sétál, nyájasan int gyönyörű fejecskéjével, és üde, csengő hangján átkiált:

– Megebédeltetek, Bohuska?

Bohuska megfordul a kedves, nyájas és ismerős hangra, s ugrándozva fut a kis Krisztina felé egész a hegygerinc széléig, hol a tátongó mélység kezdődik; alig vannak húsz lépésnyire egymástól, kedvükre fecseghetnek.

– El is felejtettük már. Hol leszel ma?

– Itthon – felelte Krisztina.

– Mindig otthon! Jobban tennéd, ha átjössz ma este.

– Magam is szeretném, Bohuska, mert kiállhatatlan vendégeim lesznek... csúf emberek...

– Nono, megállj csak! Kik azok a nagyon csúf emberek? Vajon igazán azok-e?

A szép Krisztina fölnevetett. Csengő kacagása hallatára abbahagyták dalukat a fülemilék a „fekete csalitosban”. A szebb hangra figyeltek ők is.

– Ha igazán csúfok-e? Meghiszem azt, Bohuska. Az öreg bányagróf lesz itt meg a Csutkás professzor.

– Juj, Krisztina!... Így már csakugyan hozzánk kell szöknöd.

– Meg is tenném, ha olyan messze nem volna.

S valóban, a Csemezék lakásától a Mirkovszkiéig jó másfél órányi út volt, mert le kellett ereszkedni egész a lutheránus templomig, onnan megkerülni a várost Szélakna felé, s ott a katolikus anyaszentegyház melletti kőlépcsőzeten fölkapaszkodni a „Klopácskára”, melytől már aztán tűrhető út visz a Mirkovszki házig.

– Ha messze van is, Tinikém, mit tesz az?

– Nem, nem, Bohuska... ha azelőtt meglátogattalak, és esteledett, nálatok tölthettem az éjt – de most... most, tudod, hiszen tudod... nem lehet...

Krisztina kifejezésteljes, gyönyörű arcát pír öntötte el. Szemvesztő tündérszín, még a szivárvány is megirigyelhetné.

– Igaz, igaz... Az a haszontalan fiunk! Ugyan, hogy juthat eszedbe? – viszonzá Bohuska kedvetlenül – én el is felejtettem, hogy a világon van.

Tini szótlanul nézett le a mély völgytorokba, melynek alján és oldalain, mint a tündérmese táncra kelt rögei, megelevenedtek az idő feketített házfödelek, és elkezdtek mozogni, ingadozni, mintha el akarnának indulni valahova Rakabánya felé.

– Ti jertek át! Te, kedvesem... – indítványozta Tini, és a fejére kötött fehér tüllkendőt egy rántással olyan mélyen lehúzta a szemére, hogy semmi sem látszott szép arcából, csak az álla hegye; egy kis darabka a mennyországból.

Első fejezet

Csutkás tanár úr és Luppán Demeter úr
bemutattatik a nyájas olvasónak

Bizonyára egyike a legszebb dolgoknak ez árnyékvilágon a házasság. Isten ments, hogy ezt eldisputáljam az utánam következő nemzedéktől; mert ha már mi ittunk a suvikszos palackból, az adomabeli cigány logikája szerint, hadd iganak ők is.

Ha tehát nem kárhoztatom a jövő maradékra nézve, nincs okom a múltakba visszatekintve sem megróni elődeink közt akár Luppán Demeter lovagot, akár Csutkás tanár urat, amiért abba a meleg fürdőbe vágyakozának, amelyből, mikor benne van, nyomban kikívánkozik az ember.

Nagyobb baj, hogy ugyanazon egy fürdőkád felé vonta hajlamuk őket, kik annyi év óta a lehető legnagyobb barátok.

Nem is csoda ez, kérem, olyan embereknél, kik szakadatlanul együtt vannak, kölcsönös tisztelet, egyetértés uralkodik köztük, természetük, hajlamuk, gondolkodásmódjuk bizonyos egyöntetűséget nyer, s addig-addig dicsérgetik, bámulják közösen egy harmadik hasonló lelki-testi barátjuk, Csemez István chemia-professor Krisztinkáját, míg halálosan beleszeretnek.

Én legalább nagyon természetesnek tartom, hogy ennek így és nem másképp kelle történnie. Egyszerre süttött ki szíveikben a „vének nyara”, s egyugyanazon virág fogamzott meg a száraz talajban.

Ha valamin, csak azon bámulok, hogy maga Csemez István úr nem lett szerelmes valakibe, mert hiszen egy lélek voltak ők három testben, aztán soha a világ eleje óta nem merült föl köztük semminemű vitás kérdés vagy nézetkülönbség, kivéven a burnót élvezetében.

Ezen az egyetlen téren önálló kapacitás volt mind a három úr.

Luppán lovag ugyanis azt állította, hogy a burnótot olyanformán kell fölszíni, mint mikor a mágnespatkó vagy a megdörzsölt spanyolviasz messziről felhúzza a tűt vagy a nyírott papírszeleteket; a világért sem szabad a burnótot egészen odavinni az orrlyukakhoz s ezáltal devalválni a mennyei kéjt, mely ezen metódus szerint őrzítő fokra hág.

De már ezt Csutkás tanár úr nem engedheti. Ő sem a szemeten szedte tudományát, hogy holmi felületes és ferde... ferde és egyéni... egyéni és rossz szokás által megdönteni engedje ama sarkalatos princípiumot, miszerint az orrlyukak egyenesen arra valók, hogy azok tubákkal tömessenek be. Mégpedig jól tömessenek be. – A lyuk fogalma már magától valamely hiány fogalmát nyújtja. Ha egyéb hiányt nem, testfolytonossági hiányt mindenesetre. A hiány pótlandó! s vajon mivel lehetne pótlandó egyébbel, mint burnóttal?

Csakhogy ezt némi csínnal és ízléssel kell tenni. A szelencét azalatt míg az orrt lakmároztatjuk, szépen alá kell tartani, a mutató— és a mellékujj közé szorítva, hogy a lehulló burnót kárbavesztének tudata ne háborítsa meg a gyönyört. E pontnál, ti. a szelence alátartásánál, több gráciát fejthet ki egy férfi, mint amennyi elég, hogy minden asszony fejét elbolondítsa.

Érdemes kollégája nézetét vallja Csemez úr is, de azon lényeges eltéréssel, hogy a szelence alátartása tiszta ostobaság; egy a tökély magasabb fokán álló tubákoló bizonyára nem is fog vetemedni e primitív fölfogásra, egy igazi szakember, míg a fölösleges burnót aláhull, a nyelvét nyújtja ki, s azzal fogja föl a veszendő részeket. Ez az egyedüli helyes rendszer Csemez úr szerint, melyet kötelességének tart az emberi nem fölvilágosítása céljából mindannyiszor megvédelmezni, ahányszor szükséges.

E részletesen körvonalazott véleménykülönbségen kívül csak a mély emberismerő találhat még némi elütő tulajdonokat köztük, kiknek időjártával még alakjuk, arcuk is majdnem egyforma lett, sőt azóta, hogy Luppán lovag parókat visel, a hajuk is. Mindamellert nem tartunk fölöslegesnek néhány szót elvesztegetni az érdeemes férfiak bővebb megismertetésére, legalább Csutkás és Luppán urakat mutatva be.

Csemez professzor úr közbül esik, és a kettőnek arányos vegyülete; minden okos ember eligazodhatik rajta látatlanban is.

Csutkás úr személyleirata szóról szóra lemásolva a tavalyi útleveletről, a következő:

Vallása: lutheránus.

Születéshelye: Podzemcsok, Trencsén megye.

Életkora: negyvennyolc éves.

Arca: hosszúkás.

Orra: rendes.

Szeme: kék.

Haja: szőke, őszbe boruló.

Különös ismertetőjelei: orra vörös.

A Luppán lovag személyleiratával is azonnal készen vagyunk, ha megemlítjük, hogy az ő útleveleiben az illető rovatok betöltésénél csak két helyen történik némi elágozás, arca: „tojásdad”, különös ismertetőjelei: „orra sötétkék”.

Bezzeg, mennyivel tágabb mezőt nyújt az elmélkedésnek a két férfiú szellemi világa.

Csutkás tanár úr egy rajongó pedagógus, egy valóságos Pestalozzi, ki a legmodernebb elvekből indulva ki, jutalmát ebben leli, s ezzel dicsekszik egész az unalomig. Keveset beszél, csendesen, elmélyedve ül esténként két barátja közt, csak néha veti föl szemeit, egyet szippant ismert metódusa szerint a burnótszelencéjéből, és halkán dörmögi:

„Csüggnek rajtam...”

Aztán behunyja szemeit, barátait látszik hallgatni, hümmög közbe, és addig bólingat, bizonyoz neki fejével, míg minden percben elszunnyad, meg fölbred, mint a csirke, ha hintázzák.

– Igen, igen... csüggnek... – riad föl e szavakkal, bambán nézve szét maga körül.

Barátai, kik már tudják, hogy ez alatt a tanítványai szeretetét érti, annyira megszokták évek óta e koronkinti felkiáltást, hogy csakis annyiba veszik, mint a „hüm” vagy „hja” gondolatpótló szavakat, és egészen természetesnek találják.

Csutkás tanár úr tekintélyes férfi, s habár múltjában nincs annyi fényes és szomorú emlék, mint aminőkkel Luppán lovag dicsekedhetik, mindamellett meg kell említenem, hogy igenis történt vele egy csodálatos esemény, mely félig-meddig őt is az irodalomtörténet közvetlen közelségébe helyezi.

Ő volt Petőfi poezis professzora!

Halljátok, uraim, a Petőfié! Hát nevelt még ennél valaki különb embert a nemzetnek? – ő (Csutkás tanár úr) adta neki az alapot. Nos, ki mondhatja, hogy az alap nem volt jó? Senki. A tények beszélnek, mindig a tények... valóban csak a tények.

A rossz nyelvek ugyan azt suttogják, mintha Petrovics Sándor (Csutkás úr e néven emlegeti) őróla írta volna: „mégis szekundába pónált sok számár professorom – a poezisból is abba estem”, de minthogy a tények beszélnek, mindig és mindenütt, a tények azt beszélnek, hogy ez nem igaz, ott van a hiteles classificatio még a mai napig is az iskolai archívumban, abból kiviláglik, hogy Petőfi tőle jó „kalkulust” kapott. – Mert hát fölismerte ő nyomban, kibem mi lakik.

Van még erről a Petőfiről egy regényes legenda Selmecen, melyről mindenki tud valamit, de egészen nem tudja senki, csak Csutkás tanár úr.

Nemzedék nemzedéket vált föl a nagy, sárgára meszelt líceumban, de a Petőfi-legendából nem vesz el morzsányi sem. Híven adják át az elődök az utódok emlékezetének, s az emlékezet gonddal virraszt fölötte, s úgy őrzi, mint a két szeme világát. Örökkön-örökké élni fog az ott amúgy csonkán, hézagosan is – aminőnek azt a költő otléte után egy negyedszázad év múlva találtam.

Ha Csutkás úr akarna szólni!... Ő tudja! Neki tudnia kell, mert vele áll összeköttetésben a legenda.

Azaz, Csutkás tanár úr nem azon ember, aki csukva tartsa a száját ilyenekben, nem is az itt a baj, mintha nem akarná elmondani, szívesen tölti kedvét barátjainak és ismerőseinek, Csutkás úr valóságos „jó ember”, aki semmit sem képes megtagadni tőlük, azok pedig eleget kérik, faggatják, de mi haszna, mikor megvan az a tulajdonsága, hogy a „praelectión” kívül, a burnótozás elméletét

kivéve, nem képes semmiről hosszabban beszélni. Harmincéves tanári pályájának egyhangúsága és sajtószerű természete lehetetlenné tett számára a betanultakon kívül bárminemű előadást.

Csak a bor képes feloldani a nyelvét, ami nem lehetne ugyan akadály a legenda elmondására, mert Csutkás úr igen gyakran iszik bort, s ily alkalomkor évek óta mindig szőnyegre kerül a Petőfi múltjának ezen kalandos és homályos része, bele is kezd az érdekes férfiú, mindannyiszor elmondván, hogy a boglyas Petrovics ott lakott a líceum fölötti hegyen az öreg Muszurnál, a kamarai hajdúnál, akinek nemrég jött meg a fia Olaszországból, a légiótól, honnan kitüntetésül vizitkártyára ragasztva egy darab tépést hozott abból a rongyból, mellyel a megsebesült Garibaldi véres lábát borogatták. Micsoda? Hát lehet ennél külön érdekrend? Vagy van-e Garibaldinál nagyobb hős akár az ó-, akár az újvilág történetében? Nincs, ki mondja, hogy van? Senki sem meri mondani. De nem is tanácsolná Csutkás úr, mert annak ővele, az ő argumentumaival gyűlnék meg a baja. Mert az argumentumok nagy fegyver, kimondhatatlanul nagy fegyver. Aki nem hiszi, annak ezt be is bizonyítja. Nézzük pl. Katalin cárné egy esetét...

Egyszerűen Csutkás tanár úr ilyenkor mindig oly messze távozik el az alapgondolattól, melyből kiindult, hogy mire oda visszatérne, addig elálmosodik, feje bágyadtan lekonyul az asztalra, s azt makogja féléber, félálomban: „Csüggnék rajtam”... és elalszik.

Már Luppán lovag egészen más ember! Csupa beszéd, a megtestesült nyíltság. Emlékeit nem tartja zár alatt. Még olyan dolgokat is elmond, aminők sohasem történtek meg vele, amikről csak ő képzelettel, hogy átélte, átszenvedte.

Szomorú emlékek, mik fájó rezgésbe hozzák szívét, mikor beszél, elérzékenyítik, könnyeket facsarnak szemeiből, és mégis mindig beszél, mert jólesik neki ez a kegyeletes bánat.

Arca átszellemül, hangja szelíd, hajlékonyá lesz, midőn a meghatottság legőszintébb jeleivel elmondja boldogult neje halálát, amint a szegény asszony napokig feküdt ott betegágyán a megsemmisüléssel viaskodva; milyen aggodalommal virrasztott ő éjjel-nappal a haldokló anya fölött, ki midőn utószor keblére zárta kicsi gyermekeit, így szólt hozzájuk bágyadt mosollyal: „ne sírjatok, el fogok jönni értetek; magammal viszek”.

... S elvitte nemsokára mindkettőt.

A kis Lacika rá egy fél évre meghalt tüdőgyulladásban. Istenem, Istenem, milyen okos, kedves gyermek volt! Luppán úr ezer meg ezer dolgot tudna a kis Laciról és a később elhalt gyermekéről, Eszterkéről, ha szavait el nem nyomná fuldokló zokogása...

... Pedig hát az egész dologból egyetlen szó sem történt meg, Luppán lovag múltját, gyermekségétől kezdve egész mai napig, minden selmeci ember ismeri, és bizonyára nagyon jól tudja, hogy sohasem volt felesége, következésképpen gyermeke sem.

De ha tudják is az ellenkezőt, nem mondanak neki ellent, mert ő maga szentül hiszi, és hiszi, anélkül hogy elmeháborodott lenne. Nem, nem, a „bányagróf”-nak (Selmecen az atya titulusát a fiú is örökli) nem hiányzik egyetlen kereke sem. Okos, derék és becsületes ember az agglegénység összes jellemző tulajdonaival, de ebben az egyetlen dologban nagyon sajtószerű, nagyon különös.

A legtöbben arra vezetik vissza e dolgot, hogy Luppán lovag egy fiatal, szép leányba volt szerelmes valaha, akit szülei nem akartak hozzáadni. A leány emiatt annyira elbúsult, hogy mérget vett be, s szörnyű kínok közt meghalt. Luppán úr túl érzékeny kedélyére (valóban túl érzékenynek mondják emiatt a selmeciek) nagyon hatott ez az esemény, s maga is forrólázba esett, melyből alig bírt gyógyulni.

E két hónapig tartó betegsége alatt folyt le alkalmasint sokat emlegetett családi élete, ez alatt született, nőtt fel s halt meg szeme fénye, a kis Laci és a szőke, angyalarcú Eszterke...

Lehet benne valami, de nekünk elvégre is semmi közünk hozzá, s bemutatván ígéretünk szerint a két derék úriembert, nyugodt lelkiismerettel térhetünk át elbeszélésünk második fejezetéhez, mely, ünnepélyesen ígérem, nem lesz olyan unalmas, mint az – első.

Második fejezet

Egy kis virág leszakítására – három kéz nyúl

Luppán lovag és Csutkás úr, mint a kis Krisztina már a bevezetésben említé, ma délután Csemez úr vendégei voltak egy kis kalabriásra. Fölváltva szokott folyni e nemes multság majd az egyiknél, majd a másiknál. Ma az „aranycsinálón” volt a sor. Csemez urat így nevezték azon tulajdonságaiért, hogy örökké aranykészítésen törte a fejét, s minden fogalmat arannyal fejezett ki. A májusi eső fölért neki egy mázsa arannyal, ha valakit megdicsért tanítványai közül, azt mondta rá, hogy aranyat ér az esze és szorgalma, ha valakinek jót kívánt, azt is aranyban fejezte ki: „aranyá váljék minden haja szála!” stb. Ez már gyengéje volt, és sok jó tulajdonságai mellett bizvást el lehetett neki nézni.

Tehát kalabriásoztak, mégpedig a kerti szőlőlugasban. A selmeci talajba erőszakolt venyige bizony vékony testnek ütött ki a bordákul szolgáló lécezetre, s a nap akadálytalanul süttött be a három kopaszodó koponyára, kegyetlen izzadságcsöppeket sajtolva ki a derék úriszemélyekből. Jó szerencse, hogy a szép Krisztina felsőbb meghagyás folytán minduntalan gondoskodott hűsítő sörről, mely folytonosan ébren és élénkségekben tartá őket a lankasztó melegben. Krisztina maga is ott ült az apja mellett, szemléltetvén annak kártyáját, mely igen jó lehetett, mert már több ízben kiáltott fel: „aranykártyám jár!”

Luppán lovag és Csutkás tanár úr ellenben valóságos „balekok” ma, még a „tercbéla” sem szuperál nekik, nyakra-főre buknak mindenre, és oly türelemmel, mosolyogva fogadják a sors nyakukba szakadó csapásait, hogy Csemez úr helyén látja csodálkozásának adni kifejezést.

– Horribile dictu...

[2] – Önök ma nagyon szórakozottak! Önök ma valóságos aranybánya. Már az ötödik forintot nyerem. Noch a'Glas, Krisztin!

Ezen aranyos kívánság folytán a kedves gyermek felkelt, és a rózsabokor árnyékába felállított vizesvödör jégkebelébe temetett kancsók egyikéből sört öntött előbb a papának, azután a többieknek, kik hálateljes pillantással fogadták ezt a kis fehér kezecskétől.

E hálateljes pillantásoknak pedig nagyon gyanús kinézésük volt. Valamirevaló pszichológus felfedezhetett volna azokban különféle vegyületeket: szerelmi epedést, vágyat, reményt és elégtelenséget, hát hiszen volt is okuk meglepedve lenni szívök választottjával. Olyan gyönyörű, mintha nem is anyától lett volna, mintha maga szülte volna a költők szilaj, csapongó képzelete, mely átrepül a mindenség fölött, tündérvirágoktól válogat színeket az archoz és ajkhoz, a mennybolttól kölcsönzi a homlok alakját, a suhogó nádtól a természet délcegségét, gyémánttól a szemek ragyogását, mandolától az alakjukat, sötét éjszakától a színüket, és ami szépet kölcsön kér a rózsától, a rubinttól, a harmattól, napsugártól, mindazt vétkes vakmerőséggel öt betűvel fejezi ki „ideál”-nak.

Ilyen ideál Krisztina.

Maga a derék Csemez úr is, kit pedig az arany szépségén kívül semmi sem gyönyörködtet, mikor egy-egy oldalpillantást vetett az immár felserdült hajadonra (Hogy megnőnek a gyerekek!), meg nem állhatta, hogy el ne dűnnyögje magában:

„Ecce! mulier formosa...”

Midőn pedig egy ízben Csutkás kollégája jegyezte meg neki négyszemközt: „No, te ugyan elérted, ami után vágyakozol: aranyat kerestél teljes életedben, s íme, meg is van a nagy darab igazi arany, a – Krisztinka”, Csemez úr vérszemet kapott, s csodálatos gondolatokkal népesíté meg agyvelejét.

„Csakugyan arany... színarany ez a leány! Hehehe! Az emberek bolondok, s aranynak nézik a sarat. A sarat, az embert. S denique, ha az egész világ téved, az egész világnak mégis igaza van; ha az egész világ aranynak tartja Krisztinát, bizonyára aranyból is van ő a kis körme hegyétől kezdve egészen a sarkáig.”

És aztán eszébe jutottak azok a különféle lovagregények, melyekről Luppán lovag (ki kapni szokott az ilyeneken) sokszor beszél. Gazdag hercegek és királyfiak lejönnek váraikból a szegény pásztorhajadonokhoz; a leányzónak patyolatfehér kezecskéje van, a királyfinak fényes koronája, a királyfi odatérdel a lábaihoz, és azt suttogja: „Leányzó, cseréljünk: legyen a kezed az enyém, legyen a koronám a tied.” Hát hiszen elég nagy bolondság biz ez, de megeshetik, mert ha nem eshetnék meg, nem lenne nyomtatásban a históriája.

Később azután egyszer azt is mondta Csutkás úr:

– Te, Stevo (az „István” név Selmeceen „Stevónak” finomítottatik). Ez a te aranyod mindig nagyobb, nagyobb. Maholnap menyecskévé női ki magát. Elviszik tőled!

Csemez úr megütődve mereszté szemeit érdemes kollégájára.

– Elviszik? Hehehe! De nem adom ám!

Erre az eredeti nyilatkozatra Csutkás úr fejet csóvált, aztán tarka zsebkendőjét húzta ki zsebéből, s megrázzván azt óvatosságból, hogy ha véletlenül paprikát hintettek volna rá a nebulódiákok (mi gyakori dolog, ha a katedrán feledi), azt, amennyire lehetséges, lerázza onnan, miután tapasztalta, hogy most az egyszer ment mindennemű idegen és oda nem illő alkatrészekről, izzadó arcát és homlokát vele két ízben megtörlé.

– Ó, dehogy, dehogy! Ők csüggnek rajtam... Hova is gondoltam? Igen, igen, ők csüggnek... Ami azonban előbbi állításodat illeti, Csemez Stevo barátom, az szerény véleményem szerint, nem áll a kor színvonalán. Hiszem, hogy nem áll... meg vagyok győződve, Csemez Stevo barátom, hogy elhamarkodott szavakat ejtettél ki... mert a nő rendeltetése az...

– Ugyan mi?

Csutkás úr mélyen elpirult. Az előhúzott zsebkendőn hirtelen bogot kötött, és elkezdte rágnálni.

– Azt hiszem... azt gondolom – sőt tüzetesebben elemezve, állítani merem, hogy közel járok a helyes definícióhoz, ha a nő rendeltetésének súlypontját a férjhezmenetel eszméjével hozom szoros és rendszeres, rendszeres és kizárólagos kapcsolatba. Mert minden dolognak szeretet a lelke... ó, mennyire csüggnek rajtam...

Az öreg aranycsináló megmaradt álláspontja mellett.

– Én a Krisztinát nem adom senkinek. Nem azért neveltem, hogy valami gézengúz elkaparja; itt találja készre, mint ahogy az epret szokás a réten, aztán leszakítsa, és hamm... megegye.

– De a vonzalom, a szeretet?

– Szeressen engem!

– Az nem elég.

– Hát szeressen téged is...

Csutkás hirtelen leereszté nagy szempilláit, és mosolygott.

– Vagy ha az sem elég, szeresse Luppán lovagot is.

Csutkás hirtelen fölnyitá szemeit, és nem mosolygott.

– A szívnek bajos parancsolni. A szívnek jogai vannak, Stevo. Te nem ismered a szívet. A szív mennydörgős jószág, Stevo! Könnyen megtörik!

Csemez úr ásított, és azt mondta kategorice, hogy nagyobb zörejt támaszt egy széttört ablaküveg, mint egy széttört szív... Kár az időt vesztegetni ilyen haszontalan fecsegésekkel: többet érne egy kis kalabriás; ő a Krisztinát oda nem adja senkinek, hacsak nem akkora darab aranyért, amennyit ő maga nyom. Hehehe! Egy akkora darab aranyért, amennyit Krisztina nyom.

Csemez úr hamiskásan hunyorított a fél szemével, és míg összes vonásai egyetlen ravaszsgót kifejező fintorrá viczorodtak, kinyújtá nyelvét is, s jellemzően csettentett vele.

– Milyen gondolat! – sóhajtott Csutkás, szemérmesen pillantva pecsétgyűrűjére az ujján, melyhez még bizonyára sok hiányzott, hogy Krisztinát ellensúlyozza.

Ennyi s nem több volt azon párbeszéd, mely Krisztinára vonatkozólag már korábban ejtetett meg Csutkás és Csemez úr közt.

Ennek is már körülbelül fél éve, azóta vissza sem emlékezik már arra Csutkás úr, tán Csemez sem.

Krisztina pedig olyan szép volt ma, amint ott sürgött-forgott kecssteljesen, a sör olyan jó volt, a burnót olyan isteni, hogy Csutkás úr megdicsőülve, valóságos mennyországban érezte magát, s egy vesztett játék után mosolyogva kifizetvén a buktit, összeszedé a kártyákat, megkeverte, elemeltette Luppán lovaggal, s aztán hirtelen mozdulattal a kabátja hátsó zsebébe csúsztotta.

Vakmerőségét megdöbbenő csend követte. Mi fog történni? Minden arc kérdőleg fordult feléje.

Csutkás úr kivette burnótszelencéjét, maga elé téve az asztalra, és jobb keze mutató— és hüvelykujját reá nyugosztá, hogy annál ünnepélyesebb színben tűnjék fel mindaz, amit mondani kíván.

– Uraim és kisasszonyaim! Önök azt fogják mondani, hogy ők csüggnek rajtam. Igen, igen, ők csüggnek, de...

Egy kortyot ivott a pohárból és suttogva folytatá:

– De ez nem elég. Ki mondja, hogy elég? Te nem mondod, lovag, Csemez se mondja, én sem mondom. Nos, ha nem elég, törekedni kell, hogy az legyen! Azt mondom hát, hogy nekem szív kell... Szívet keresek, uraim és kisasszonyaim!

Luppán lovag sóhajtva bólintott a fejével.

– Én is... szavamra mondom, én is. Egy úton járunk, átkozottul egy úton... Mióta szegény boldogult nőm...

– Ugyan, osszatok már! – vágott közbe az aranycsináló.

Csutkás úr fölemelkedett, s a két kezét színésziessé pattintva nyújtá Krisztina és apja felé.

– Azon szív itt van, Stevo – kiáltá lelkesedve —, itt találtam meg, a Krisztina az; ő csüggni fog rajtam, ő az enyém leend, ha nekem adod. Az én feleségem leend. S te meg nem tagadhatod őt tőlem, mert szeretem, mert... mert... boldoggá teszem; csüggni fog rajtam.

Ezzel erősen megmarkolta a leány és a Csemez úr kezét, behunyta szemeit, s sötétben várta a választ Csemez úrtól, ki zavartan nézett maga körül, míg a leány sápadtan, reszketve állt ott, hasztalan kísérletekkel iparkodva kezét kitépni a Csutkás kövér markából.

– Mit mondasz ehhez, Luppán? – kérde Csemez úr hanyagul, a lovag felé fordulva.

– Én azt mondom, hogy jobban tennéd, ha nekem adnád a Krisztina kezét. Ó, mennyire hasonlít szegény megboldogult feleségemhez. Még azt a helyet is csókolnám...

Elérzékenyülten törülgeté meg szemeit zsebkendőjével, amelyben a Luppánok címere díszlett, két keresztbe fektetett kalapács, ez aláírással: „Glück auf!”

Csutkás úr e szavakra hirtelen elereszté a Krisztina és a Csemez kezeit, s egy irtóztató pillantást vetett a szónoklatában megakadt lovagra.

– Uram! ön a kártyámba nézett... Vagy igen, igen, mit is beszélek? Ön az én kártyámat önmagának akarja osztani... azaz... ön ellenem támad, ellenem tör. Nos, jól van. De jegyezze meg... ő csügg rajtam, uram! Igaz-e, Krisztina?

Csutkás úr körülnézett, de Krisztinának csak a hült helye volt ott. Mint a megriadt őzike futott ki a kertből a ház felé. Arca már nem sápadt, hanem lángba van borulva, szíve hangosan dobog, melle gyorsan zihál. Istenem, Istenem, milyen nagy baj érte! Istenem, Istenem, mi fog most történni?...

De amint vakon fut, maga sem tudva miért, hova, egyszerre útját állja valaki.

– Hahó, hahó!

– Nini, a Bohuska meg a...

A Bohuska meg a bátyja, Mirkovszki Miklós. Az a csúf Miklós gyerek, akivel mindennap fecsegni szokott a szakadékon keresztül, aki miatt most már Bohuskáékhoz sem járhat, mióta hazakerült Pestről, mert hát nagy fiú, és...

Krisztina újra elsápad, megrezzen, kezeit bágyadtan leereszti, lába megtörik, s úgy áll ott vendégei előtt, mint egy roskadozó márványszobor.

– Micsoda? Te meg sem csókolsz? Hidegen nézel – panaszkodik Bohuska. – Talán haragszol, hogy a Miklóst elhoztam?

Krisztina fejét rázta csendesen, szomorúan.

– Egészen az én bűnöm – folytató az. – Verj meg érte, kedvesem. Ő nem mert volna eljönni; én bátorítottam föl. De milyen sápadt, izgatott vagy! Történt tán valami?

Krisztina bágyadtan intett igent szép fejével. Aztán egy hirtelen fordulattal Miklós mellé ugrott, a parányi kezét az övébe tette.

– Nemde, Miklós, ön szeret, nagyon szeret engem?

Bohuska a legyezőjét ejtette el e váratlan szavakra, s álmétkodva tekintett barátnéjára, ki gyengéden simult Miklósához.

Az ifjú lángvörös lett. Hiszen még eddig egyetlen szó, egyetlen vonatkozás sem történt köztük erre. Csevegtek együtt néhányszor, ennyi az egész! És íme, most...

– Ha szeretem-e, Krisztina? Nagyon, egyedül önért élek. Ó, Bohuska, mondd meg, te mondd, mint szeretem! Magam nem bírom elmondani. Istenem, mily boldogság! Ki hitte volna? Az első pillanattól kezdve, amint megláttam önt.

Miklós remegett, mint a nyárfa.

– Mertem volna-e álmodni? – folytató szaggatottan. – Ó, Krisztina, tehát ön... ön is óhajtja ez én szerelmemet?

– Igen – suttogá ő mintegy fáradtan, lezárt szemekkel.

– Ön kérdezi, ön kéri tőlem?

– Igen – ismétlé panaszosan, gyönyörű arcát kezei közé rejtve. – Ön jobb, mint a többiek, ön szebb, mint a többiek, ön jobban illik hozzám, mint a többiek. Szeressen hát engem, igen, szeressen, és én...

– S ön, Krisztina?

– Én? – s elereszté őt, mintha álmából ébredt volna, s arca sajátságos semmitmondóvá vált. – Én? Ki beszél rólam? – mondá majdnem szerényen. – Nem érzi ön, milyen rettenetes hőség van?

– Menjünk a lugasba – indítványozta Bohuska zavartan, kit még mindig leigázva tartott a leírt jelenet meglepő regényessége. Szemeit szégyenkezve süté le, mintha ő követett volna el valami nagy bűnt.

– Nem, nem! – kiáltá Krisztina szilajon – oda nem!

– Hová hát? – kérdé Bohuska szelíden.

– Akárhová! A világba – mondá Krisztina keserűen, és egy könnycsepp gördült végig szép arcán.

Miklós kínosan nézett a guruló könnycseppre, és arról gondolkozott, ha ő azt most lecsókolhatná arról a bájos tündérracról.

Harmadik fejezet

Melyben azon események mondatnak el,
melyek az előbbi fejezetből kiszorultak

Mirkovszki Miklós egyike azon alakoknak, kikről a nők azt mondják, hogy „érdekesek”. Nagy, beszélő kék szemei voltak, dús szőke haja, délceg termete és ügyes modora. Mindössze fél év óta került haza, hogy itthoni jogi tanulmányait kiegészítse a bányászakadémián, s ha a jó szerencse kedvez, nekiindulhasson az életnek azon reménnyel, hogy valaha még bányatanácsos is lehet belőle. Elérheti; elég tehetsége van hozzá, aztán az élethez is tudja magát alkalmazni. Mint mondtuk, még csak fél év óta van Selmecen, s máris ő a „tóngéber” nemcsak az ifjúsági gyűlhelyeken, az „Arany Mécses”-ben és az „Eleven kalapács”-nál, hanem a női szalonokban is, mert nem ilyen ügyetlen ám, mint most, amint ott áll némán, meredten, földbe gyökerezve Krisztina előtt, kezével önkéntelenül feje fölé kapkodva az akácfa levelei után, melyektől, midőn szórakozottan morzsolgatja ujjai közt, szinte kedve támad megkérdezni: „Szeret-e?... Nem szeret-e?”

Sehogy sem foghatja meg, ha szereti Krisztina, miért sírt, miért eresztette el kezét oly hirtelen, midőn vizsontszerelemről kérdezősködött, s miért lett elmélázó és szomorú...

Isteni homály a női szívben, szent misztérium tele költészettel, búbájós árnyéka a féltett valóságnak.

Ó, az első vallomás nagy költői szó.

A füvek álmódóva sóhajtják a szép leánynak: „Ide lépj, taposs meg: üdébb, zöldebb leszek...”

A napsugár leszól az ifjúhoz: „Neked is egy világod van, nagyobb az enyimnél: nagyobb is meg szebb is...”

A közelgő alkony sürgős hírt küld hátra az éjhez: „Ne jöjj el, maradj el... itt olyan sor esett, hogy láttára te sem maradhatnál sötét.”

És akik ezeket a nagy szavakat mondták, kiket a mindenség megdöbbenő áhítattal hallgat, a szerelmes ifjú és a vakmerő leányka, még mindig ott állnak némán, ügyetlenül, és félénken dobogó szívvel várják, mikor fog rájuk szakadni a mennybolt.

– Ó, Istenem, mit tettem... mit tettem! – rebegi Krisztina, s úgy érzi, hogy a világ kezd egy nagy, gömbölyű gyurmává összeszorulni, és ádáz sebességgel forog körülötte egyre szűkebbre. Lankadtan ereszti le a fejét és kezeit, mint a haldokló madár a szárnyakat, s Bohuskához támolyogva, odatámaszkodik a vállaira.

És Miklósnak nincs egyetlen szava sem feleletül, vigasztalásul, tompa fásultság vesz erőt rajta, s csírájában legyűri benne a születendő gondolatot. Szívének olyan nagy lökést adott e váratlan esemény, hogy mint a túlhajtott órainga, a végtelenben csapong. S a végtelen sajátzerű képekkel van benépesítve száz meg száz megújuló változatban, aszerint, amint Krisztina szemeiben, hangjában, mozdulataiban a megbánást, a vonakodást, a közönyt, a csüggedést, a bánatot vagy szerelmet véli látni kifejezve.

Végre is Bohuska jut legelőbb lélekjelenléthez, és szokott elevenségével mondja:

– De most már, gyerekek, elég volt ebből ennyi, igazán menjünk valamerre. A séta jót fog neked tenni, kedvesem. Nyújtsd a karodat, Miklós.

Miklósnak még maradt annyi esze, hogy a karját legalább nem Bohuskának, hanem Krisztinának nyújtotta.

Az megrezzent és összerázkódott, mint mikor alvót érint idegen kéz.

– Istenem, Istenem! nem értem önt... – szólta Miklós fojtott hangon, és kezét, melyet a leányka elfogadni vonakodott, forró homlokára tapasztá.

– Ön? engem? Mondtam valamit?

S álmélkodva tekintett Miklóusra nagy, beszélő szemeivel.

– Ne tegyen örüllté. Ne nyissa meg előttem az eget csak azért, hogy megvakuljak a fénytől, és hogy aztán bezárja azt előttem. Hogy lehet olyan nagyon kegyetlen!

– No, bizony! – pajkoskodék Bohuska – egy kis tréfa volt, semmi egyéb.

– Tréfa? – fakadt ki Miklós keserűen, s pír borítá el arcát. – Azt mondani, „szeretlek”, aztán azt mondani, „nem szeretlek”, ez mind tréfa? Az szó csak, s a szó üres levegő csak! De a levegőben méreg lehet, kedves kisasszony! Vagy igaz, igaz... hiszen egy szívet megölni, az is csak tréfa.

Amint Bohuska bátyja dúlt arcába nézett, egyszerre sírásra pityeredtek csókra termett, pici piros ajkai. Természetes ijedtséggel s bájos naivsággal borult Krisztina nyakába.

– Látod, látod – szólt, és könnyeit törülgette —, már most csakugyan nincs egyéb hátra...

Krisztina tétovázó pillantása kérdő jelleget öltött.

– ... Mint hogy szeresd ezt a bolondos Miklós fiút. Látod, milyen szomorú...

Macskahízlegéssel simogatta meg Krisztina állacskáját, lecsüggő fejét mind a két kezével felemelte, s nyájas, rábeszélő hangon mondá:

– No, szeresd hát már! – Aztán türelmetlenül tette hozzá: – Hirtelen szeresd... no, szeresd! Még valamit tesz magának. Mindig olyan makacs, önfejű volt...

Krisztina dacosan vetette hátra fejét.

– Nem lehet – mondá lassan —, nem tehetem, én mást szeretek... Azt hiszem... úgy gondolom...

– Ön mást szeret! – kiáltá Miklós, és szemei ökölnagyságúra tágultak. – Az lehetetlen! Gondolja meg jobban, mondja, hogy csak tréfál!

A nap elsötétült, közelgő vihar rezgettette meg az akácfaleveleket, a hőség egész a tűrhetetlenségig növekedett. Az ifjú néhány lépést tett, hogy távozzék, de csakhamar erőtllenül rogyott le egy fatörzs mellé, és eltakarta sápadt arcát.

– Ön nagy fájdalmat okozott szívemnek – mondá szelíden, s szemrehányó tekintetét, melyet könnycseppek homályosítottak el, óva fordította el Krisztinától: ne fájjon az annak, akit olyan nagyon szeret.

De Krisztinának mégis fáj az. Miklóshoz lépett tántorogva, s két kis kezét fejére bocsátá.

– Miklós, mi lelte önt? Neheztel rám, mert őszinte voltam önnel szemben? Istenem, ne hagyjon el, maradjon jó hozzám, fogadjon el a maga... ó, Istenem, hogyan mondjam ki?... a maga feleségének.

Miklós hirtelen felugrott, szemeiben felszáradtak a könnyek, s arca szokatlanul büszkévé változott.

– Legyen nyugodt. Már én sem epekedem önért – szólt tompán, kimérten —, de nem fogom elhagyni sem. A szerelem halhatatlan! A szerelem nem vész el, mint a letiport hernyó, csak alakot ölt. Szeresse ön azt, akit akar, de legyen az én nőm.

Aztán egész magasságában fölegyenesedett, és szemei szikráztak. Krisztina meglepetve hátrált előle egy lépést, és így szólt nyájasan, de szomorúan:

– Igen, Miklós; én neje akarok lenni, hogy megvigasztaljon odaadó szerelmével, hogy segítsen elviselni az életet, hogy...

Omló könnyzár borítá el szép arcát.

Ó, ezt nem nézhette Miklós tovább. A düh démona erőt vett rajta, végignyargalt az erein, és kivillogott a szemeiből. Öntudatlanul s bizony durvasággal ragadá meg a leány karját, s fenyegető, szilaj hangja reszketett.

– Nem, nem, Krisztina! Soha nem... Soha semmit... Meg fogunk halni! Te is, én is. Nem engedem, és ha a mennybolt megszakad, leomlik, sem hagyom... Nem hagyom egyetlen hajszáladat sem, egyetlen hajszáladnak a falra vetett tűnő árnyékát... Meg fogsz halni! – kiáltá, s hangja mennydörgés lett – ha meg nem mondod azt az embert, akit szeretsz!

Krisztina mosolyogni próbált, apró fehér fogaival ajkaiba harapott, hogy elfojthassa könnyeit.

– Hogy kit szeretek? Senkit, Miklós! Senkit, senkit...

A visszhang a „Szitnya” hegyéről kétszer visszamondta: „senkit...”

Miklós nem ereszté el, hanem míg hevesen eltaszította egyik kezével, oly erősen szorítá karját a másikkal, hogy a szegényke fölszisszent az éles fájdalomtól. Nem ember volt már, hanem féltékeny vadállat. Egy szörny, aki nem gondolkodik, hanem az indulatai ragadják.

– Nem igaz, Krisztina! Te megcsalsz engem! Tudnom kell... akarom!

– Jól van tehát; én nem szeretlek téged, de mást sem szeretek, legalább nem olyat, akit megnevezhetnék; én olyan férfiról álmodom, aki szép legyen, mint Don Alvira a „Fekete nő” című regényben, és olyan vitéz legyen, olyan könnyelmű természetű, mint Athos a „Három testőr”-ben, úgy tudjon szeretni, oly különösen, mint Gaston a „Hét arany hajsza”-ban, aki annyit tudjon, mint Berend Iván a „Fekete gyémántok”-ban.

– Hisz akkor te valóságos kis bolond vagy! – kacagott fel Bohuska kedélyesen. – Csak te azokra a fellengős poétákra hallgass!

– Ó Istenem, magam sem tudom igazán, hogy milyennek kell lennie... Csak azt érzem, hogy nem egészen olyanak, mint Miklós... Jaj, a fejem majd megszakad! Egy kicsit, nagyon kicsit lenne csak más a Miklós, akkor igazán szeretném... de most... most...

Miklós még szorosabban fogta a karját.

– ... Most csak azért akarok a maga felesége lenni, mert maga szép... egészen csinos fiú, és a Csutkás bácsi meg a Luppán feleségül kértek meg az apámtól a lugasban.

Ijedt tekintettel fordult a kertnek.

S valóban, a ribizlibokrokkal szegélyezett gyalogúton a három úriember lépegetett feléjük.

Luppán lovag úr ért legelsőnek az ifjakhoz. Mézesmázos nyájassággal ragyogott az ábrázata.

– Nini, nini – kiáltá kedélyesen —, maga bizony sír, Krisztina! Ki ríkatta meg? Aha! Átkozott vén fickó... De csitt! itt jó... Még meg találja hallani.

Luppán úr fürkészőleg tekintett hátra.

– Igen, igen, átkozott vén fickó, aki még ezenfelül nevetséges is. Igen, igen, ki merem mondani az egész világ előtt...

Hősi mozdulattal fordult meg körültekinteni, ha vajon messze van-e még Csutkás, aztán halkán folytató:

– De mert igen epés ember... nem szeretném, ha a fülébe jutna, egészségének árt az epe. Valóban, kisasszony, ön jól tette, hogy elfutott. Helyeslem, szép Krisztinám! Ön semmivel sem tüntethetett ki jobban az „öreg”-gel szemben. Ez vallomás volt, Krisztina. Finom, de érthető; én megértettem.

– Ó, ó, Luppán bácsi – szólt közbe Krisztina ravaszka mosollyal.

A nők értenek hozzá ugyanazon pillanatban sírni, gyűlölni, haragudni, szeretni, ábrándozni és mosolyogni. Egy időben naiv együgyűek és rafinírozott diplomaták.

Luppán lovag megütődött a „bácsi” megszólításon.

– Ne te ne, kecskebéka, leányocska! Nézze meg az ember, hogy megréfál. Hüm, Krisztina... Azt hiszem, ön nem köti magát erősen a „bácsi” szóhoz, s kész lesz azt egy helyesebbel felcserélni. Helyesebbel, mondtam, Krisztina, de mondhattam volna talán azt is, hogy édesebbel?...

Miklós nyugtalanul izgett-mozgott, s ha a Bohuska kérlelő tekintete nem csillapítja, Isten a megmondhatója, milyen hevesen megsértheti a bányagrófot.

– Luppán bácsi tréfál – szólt Krisztina, s kartonkötevénykéjét kecses dévajassággal emelte fölfelé úgy, hogy az egész elfödje Luppán úr elől arcát s azon egy negédes grimaszt, mely Bohuskát, ki oldalvást látta, csintalan kacajra fakasztá.

– Már megint? – szólt Luppán panaszos hangon. – Hát úgy nézek én ki, mint aki tréfál? Nem úgy, Krisztina! Egy komoly férfi szava, olyan férfié, mint én, annyi, mintha nyomtatva lenne. Aztán lássa, én egészen arra való vagyok, hogy szeressenek. Minden ízem arra való. Próbált, tapasztalt egyéniségnek mondhatom magam, s nem valami sihedernek, kinek be nem nőtt a feje lágya, ki csak úgy hübelebalázs megy neki az Élet Szahara pusztájának.

Luppán úr nagy lélegzetet vett ez ékes kifejezéssel, szeretne volna látni a hatást, amit vele Krisztina arcán előidézett, minélfogva önkénytelenül odakapott a kötényke felé, hogy azt szeretetreméltó pajkossággal elrántsa.

– Nem, nem, nem – sikoltott Krisztina, néhány lépést futva Miklós felé.

A vén szerelmes utána iramodik, s a futó angyalt, ki egy, az udvaron heverő vályúban megbotlott, gyöngéden megfogta a derekánál. Ó, hogy dobogott a szíve!...

– Hol is hagytam csak el?... Izé, izé... – hebegé zavartan, szikrázó szemekkel.

– A Szahara pusztában – figyelmezteté Bohuska.

– Igen, igen. Azt mondtam, hogy én már tapasztalt ember vagyok, élveztem a házasság gyönyöreit, benne voltam e szent kötelékben, én már eltemettem egy asszonyt. Ó, én már eltemettem, és tudni fogok egy másikat is.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.